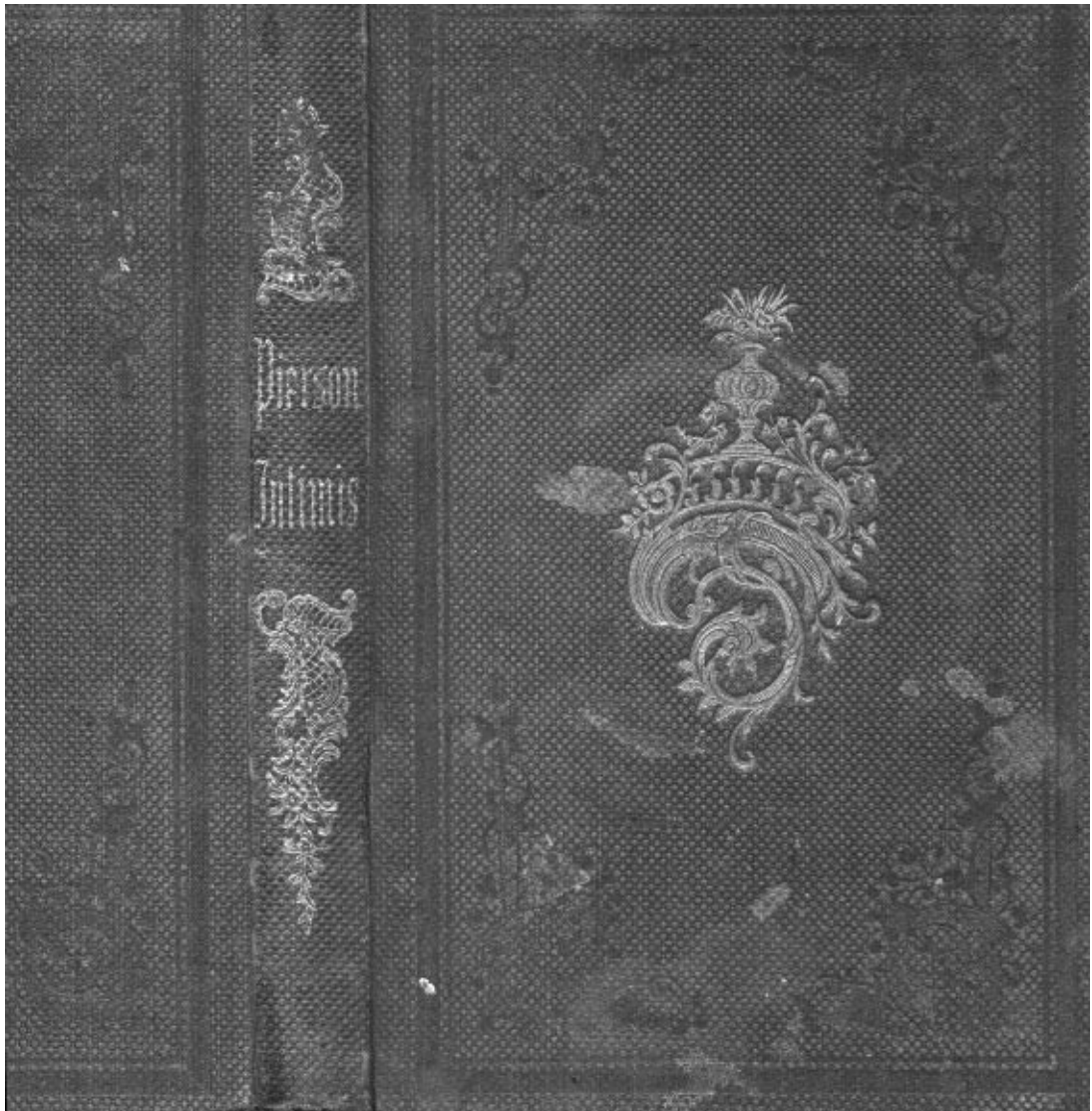

© JEAN KOENE 1998

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

‘Intimis’

‘Mededeelingen’ van Allard Pierson (1831-1896)

‘INTIMIS’ ‘Mededeelingen’ van Allard Pierson

Wie meer wil weten over de geschiedenis van het protestantisme in de negentiende eeuw vindt een interessant studieobject in de theoloog en criticus Allard Pierson. De ontwikkelingsbaan van orthodox christendom via modernisme naar humanisme, die veel protestanten in de vorige eeuw doorliepen, wordt op een boeiende manier in het werk van Pierson weerspiegeld. Hij schreef veel. Met Conrad Busken Huet en Johannes van Vloten zorgde Pierson ervoor, dat veel hervormde tijdgenoten een open oog kregen voor de eisen van de nieuwe tijd, die rond 1880 in zijn volheid aanbrak. Bij de dood van Allard Pierson in 1896 schreef de Tachtiger-dichter en –criticus Albert Verwey over dit driemanschap:

zij hebben ons ontwend (...) aan de zienswijze van onze kindertijd. Door hen heeft zich Nederland in de idee tenminste, zoo niet in de kunst nog, vastgeknoopt aan het leven van de moderne tijd.
(geciteerd door De Vooy, blz. 259)

Pierson leefde van 1831 tot 1897. Op jeugdige leeftijd voelde hij zich aangetrokken tot de romantisch getinte vernieuwingsbeweging van het Réveil. Vervuld van de denkbeelden en de gevoelens die hij in die sfeer opdeed, ging hij in 1849 theologie studeren in Utrecht. Daar geraakte hij al spoedig onder de inspirerende invloed van de filosoof Opzoomer, waardoor hij geleidelijk aan vervreemde van de protestantse orthodoxie en omzwenkte naar het zogenoemde modernisme.

Opzoomer doceerde empirische wijsbegeerte, een geesteswetenschap die een doorslaggevende betekenis toekende aan het menselijk waarnemingsvermogen als bron van kennis en die voor haar bewijsvoering bij voorkeur steun zocht bij de natuurwetenschappen.

Veel jonge theologen uit de school van Scholten in Leiden en van Opzoomer in Utrecht kozen voor een nieuwe vorm van christendom, in de hoop en verwachting dat zij daarmee de godsdienst nieuw leven in konden blazen en de ontwikkelde leken voor het geloof behouden. Wat zij vóór alles nodig achtten, was een verzoening tussen geloof en wetenschap. Hun wetenschappelijk georiënteerde vernieuwingsbeweging kreeg al gauw de naam van ‘modernisme’.

Een van de opvallende veranderingen die het modernisme te zien gaf, had betrekking op de godsvoorstelling. God stond voor veel aanhangers daarvan niet langer boven of buiten de natuur, maar maakte daar deel van uit. Hun geloofsopvatting was min of meer monistisch en min of meer pan-

theïstisch. De letterkundige J.Prinsen, schrijver van het *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis* (1916) typeerde de verandering die zich voordeed in de zienswijze van de modernisten, en met name ook in die van Busken Huet, Van Vloten en Pierson, als een overgang ‘van den persoonlijken God tot den Al-God, van den Bijbel tot Spinoza’. God was in de natuur, en dus ook in de mens. ‘Eenheid van het goddelijke en het menselijke’ was de leuze die Opzoomer ten grondslag legde aan zijn denken over wereld, mens en geschiedenis. En naar zijn overtuiging was daarmee ook de ‘grondleer’ van het christendom aangegeven (Roessingh, blz.78).

Het resultaat van de modernistische vernieuwing was anders dan verwacht. Ze lokte geen intellectuelen terug naar de kerk, integendeel, ze maakte het voor velen van hen gemakkelijker de kerk te verlaten. Ook voor de moderne predikanten zelf.

GEEN VIJAND VAN HET GELOOF

Pierson, die in 1865 zijn predikambt neerlegde en naderhand ook zijn lidmaatschap van de Kerk opzegde, werd nooit een vijand van het geloof. Hoeveel bedenkingen hij ook had bij de protestantse en bij de katholieke Kerk, oprecht geloof en oprechte vroomheid bleef hij in anderen zijn leven lang eerbiedigen. Het geloof van zijn jeugd bewaarde hij altijd als een dierbare herinnering in zijn hart.

Pierson kon zich onmogelijk verenigen met een dogmatische geloofsopvatting. Op het gebied van de geest was, naar zijn bevinding, geen zekerheid te verkrijgen. Een absolute waarheid bestond daar niet. Desondanks bleef de theologie lange tijd het hoofdonderwerp uitmaken van zijn studies en van zijn publicaties. Wat anderen op dat gebied te berde brachten, volgde hij met grote belangstelling, en wat zij op hun zoektocht naar de waarheid ontdekten, werd door hem zorgvuldig geregistreerd:

Aan elke stelling, door ernstige mannen verkondigd, geef ik in de boeken van geestelijk beheer een afzonderlijk hoofd, open ik een rekening; en een voor en tegen schrijf ik aan een der beide zijden, naarmate het inkomt. Het saldo wordt niet opgemaakt. Slechts één stelling blijft uitgezonderd: gij moet liefhebben. Niets komt in haar debet. (geciteerd door Prinsen, blz. 584)

PREDIKANT IN LEUVEN

Na afloop van zijn studie in Utrecht, in 1854, werd Pierson beroepen in de protestantse gemeente van de stad Leuven in België. De ervaringen die hij daar opdeed, legde hij vast in zijn boek *Pastorie in den Vreemde*, dat in 1857 verscheen. Hoofdpersonage in dat boek is dominee Sénévan, predikant in de stad Wallain. Vier jaar later, in 1861, kwam dat werk opnieuw uit onder de titel *Intimis*. De anonimiteit bleek daarin opgeheven: Sénévan was Pierson zelf geworden en Wallain heette gewoon Leuven. In de inleiding lezen we:

Vaarwel dus Sénévan! Als predikant van Wallain zijt gij het middenpunt geweest, waarom de meeste figuren, die ik schetste, zich op groteren of kleineren afstand bewogen; voortaan behoef ik uw diensten niet meer. Ik treed in uw plaats en, niet uw werkzaamheid te Wallain, maar eigen wedervaren te Leuven wordt nu het onderwerp van mijn verhaal.

De stad Leuven was op het moment dat Pierson daar ging werken niet erg levendig. In tegenstelling tot voorheen waren er toen maar weinig mensen die op hun reis de stad aandeden. Dat was het trieste gevolg van de pas aangelegde spoorwegen. Reizigers uit Duitsland, die vroeger over Leuven naar Brussel reisden, lieten de stad nu onaangeroerd liggen. De spoortrein uit Duitsland volgde een andere route. Hij reed over Luik, ‘snorde’ Leuven voorbij, om vervolgens ‘op Mechelen los te stormen’, waarna de reis in alle rust naar Brussel werd voortgezet.

De stad Leuven was er stil van geworden. De jaarlijkse kermis, die overal elders als ‘een kruis’ werd ervaren, deed hier aan als ‘een versnapering’. De andere dagen van het jaar bleef er niets anders ter ontspanning over dan een bezoek aan een van de vele bruine cafés, waar grote pinten bier naar binnen werden gewerkt. Want bierdrinken, dat konden de Leuvenaars, volgens Pierson:

O stad veler bieren! Van volksleven ziet men er bijna niets dan bier maken en bier drinken. Van de academische jongelingschap ziet men er bijna niets – geen hollend gespan, geen vrolijk gejoel, geen masker of flambouw – maar lage estaminets en hooge bierglazen. Een potteken Lovens! Een potteken Lovens, o schoon refrein.

Leuven was in de tijd van Pierson een katholieke stad. Het merendeel van de protestanten die er ooit woonden, was na de breuk met Nederland in 1830 weer naar elders vertrokken. Wat nog van hen restte vormde de protestantse gemeente die aan Pierson werd toevertrouwd. Een goed bijgehouden ledenbestand en een enigszins toonbare administratie bestond daar niet, een kerkbestuur evenmin. Met veel moeite kon de nieuwe dominee wat namen en adressen van vroegere gemeenteleden bijeen-scharrelen. Het lijstje dat hij daarvan kon samenstellen kwam hem voor als een bont allegaartje. Er stonden namen op van Engelse anglicanen, van Schotse presbyterianen en van een handjevol Vlaams-sprekende hervormden. De meesten van hen bleken volledig van de Kerk vervreemd.

De woning waarover de predikant de beschikking kreeg, was zo klein, dat daarin voor zijn piano slechts met moeite een plaats te vinden was. Zijn werkkamer was klein, maar groot genoeg om er uren lang te zitten dromen. Meer dan het schrijven van zijn predikaties voor de zondag en het afleggen van een enkel familiebezoek had hij niet te doen. Al spoedig werd het hem duidelijk dat hij een nuttige tijdsbesteding moest gaan zoeken.

Pierson besloot zijn tijd te gebruiken voor studie. Boeken had hij niet bij de hand, alleen grote hoeveelheden aantekeningen uit zijn studententijd. Plotseling echter kreeg hij hulp uit onverwachte hoek. Paters jezuiteten die bij hem in de buurt woonden boden hem aan, van hun kloosterbibliotheek gebruik te maken. Pierson, die het met de paters uitstekend kon vinden, maakte van hun aanbod dankbaar gebruik. Later, toen hij in Leuven nog wat meer ingeburgerd was, kon hij ook boeken en ander studiemateriaal betrekken uit de universiteitsbibliotheek.

De protestantse gemeente in Leuven bezat een klein kerkgebouw. Daar verzorgde Pierson zondags, voor een kleine groep gelovigen, gïmproviseerde kerkdiensten, die zo’n beetje het midden hielden tussen wat anglicanen, presbyterianen en hervormden van huis uit gewend waren. Aanpassing van

het ritueel was noodzakelijk, maar daarmee had dominee Pierson geen enkel probleem. Hij was toen al van mening, ‘dat de kerkelijke vormen niet (...) tot het wezen des christendoms’ behoorden.

Pierson stond aan de kant van de moderneren, die vernieuwingen voorstonden en zich in de moderne tijd thuis voelden als vissen in het water. Toch dwaalden in de Leuvense tijd zijn gedachten nog vaak af naar het verleden. Dan mijmerde hij met een zekere weemoed over zijn godsdienstige kinderjaren: ‘een herinnering van ongemengd genot’. Temidden van alle herinneringsbeelden zag hij dan weer zijn moeder, zijn ‘zonlicht, bezielend en koesterend’.

DE PROFETENZOON

Wat ook altijd weer uit het verleden voor hem opdoemde, was de gestalte van de man die hij sinds zijn jongensdagen bewonderde, Isaïc da Costa, ‘magtig dichter!’. Met hem had hij zo vaak zitten praten, ‘uren, uren lang in het schemerend studeervertrek, waar weldra niets meer zichtbaar was dan Bilderdijks hagelwitte buste’.

Da Costa was een tot het christendom bekeerde jood, vuriger en orthodoxer dan welke geboren christen ook, een modelleerling van de aartsconservatieve Willem Bilderdijk. In 1823 publiceerde hij een boek, *Bezwaren tegen den geest der eeuw*, waarin hij heftig te keer ging tegen de moderne stromingen op wereldlijk en kerkelijk gebied, die volgens hem hun diepste wortels hadden in de verlichte ideeën uit de achttiende eeuw. En waartoe hadden die geleid? Tot niets anders dan diepe ellende, tot de bloedbaden van de Franse revolutie. Met Bilderdijk en Groen van Prinsterer werd Da Costa grondlegger van de antirevolutionaire beweging.

Een fanatieke geloofsverkondiger was Da Costa, een geestdrijver, die in zijn tijd overal spoken zag waartegen hij heftig ten strijde meende te moeten trekken. In 1840 deed hij dat in dichtvorm. Vóór dat jaar had hij als dichter lang niets meer van zich laten horen, maar toen ineens kwam hij weer te voorschijn met zijn gedicht *Vijf en twintig Jaren*. En het was weer hetzelfde liedje als in 1823, maar nu in luid scanderende versvorm. Alles wat naar liberalisme zweemde en allen die zich niet onvoorwaardelijk onderworpen achtten aan God en Oranje, werden ongenadig afgestraft.

Da Costa was een onevenwichtige gevoelsmens, maar een grootmeester in het retorisch taalgebruik. Als hij ergens optrad als spreker of als voordrager van zijn eigen verzen, trok hij volle zalen. Ook degenen die het niet met hem eens waren, wilden dat voor geen geld missen. Zijn manier van spreken en dichten werd door velen van zijn tijdgenoten bewonderd. Bovendien was er blijkbaar iets in zijn persoonlijkheid dat een onverklaarbare aantrekkingskracht uitoefende op anderen, vooral ook op jongeren. Pierson, die hem vaak in de privé-sfeer ontmoette, herinnerde zich hoe Da Costa dan was:

Hij sprak. Zoo kon niemand spreken. De onderwerpen vermenigvuldigden zich. De gansche studeerkamer werd zijn tribune, waarop hij zich heen en weder bewoog, met verheven plasticiteit, met hartstogtelijke snelheid; straks plotseling stilstond, altijd doorredeneerend, neen improviseerend, profeteerend over letterkunde en poësie, bijbel en openbaring, geschiedenis en wijsbegeerte; tot hij, met forschen greep, zijn regterhand op mijn schouder legde en mij, ademloos luisterend, aanzag als vroeg hij mij: heb ik u nog niet gewonnen voor mijn Bilderdijk, voor mijn Bijbel, voor mijn Heiland, voor mijn God?

De verhouding tussen Pierson en Da Costa is tweeslachtig te noemen. Hoe die verhouding precies was, wist Pierson zelf ook niet goed onder woorden te brengen. Hij beschouwde de antirevolutionaire dichter als zijn geestelijke vader, maar gedroeg zich – in weerwil daarvan – als de verloren zoon die niet goed weet, wat hij met het hem toevallend geestelijk erfdeel moet aanvangen. Het oorspronkelijke gevoel van genegenheid leed daar overigens niet onder. Een gloedvolle uitroep in *Intimis* getuigt daar onomwonden van:

Da Costa! o mijn Meester, o mijn Vader! wiens discipel ik niet ben, wiens kind ik niet ben, maar wien ik met den eerbied van een discipel en met de liefde van een kind altijd gedenke!

Da Costa was een proseliet, een nieuw bekeerde, die bezeten was van de drang om op zijn beurt anderen tot zijn nieuwe geloof over te halen. De ‘profetenzoon’ werd hij in zijn tijd genoemd. Zijn karakter was vurig en onbeheerst, maar daar was hij trots op, hij koketteerde er zelfs mee. Hij aanvaardde zijn onstuimige inborst als een geschenk van zijn joods-oosterse afkomst. ‘Ik ben geen zoon der laauwe Westerstranden’, schreef hij in een van zijn gedichten, maar een man ‘met Oostersch dichtervuur in de aderen’. Voor zijn omgeving was hij onberekenbaar: warmhartig in de vriendschap, maar tegelijkertijd dwingend en veeleisend. Johannes Hasebroek, die in 1861 ‘Da Costa’s komplette dichtwerken’ uitgaf, tekende in zijn inleiding daarbij een portret van de dichter, dat wel enige gelijkenis vertoont met het plaatje dat Pierson van hem heeft vastgelegd in zijn boek *Intimis*. Hasebroek over Da Costa:

Hij was de teederste der vrienden. Hij bezat een elasticiteit van hart, waardoor zijn boezem zich als verwijdde en uitzette om zijnen vriend en al wat zijns friends was daarin op te nemen: deelnemender, gevoeliger, sympathischer hart dan het zijne heeft nooit in eens menschen borst geklopt. Wel verried hij in zijnen omgang met hen de natuurlijke prikkelbaarheid van zijn gestel; wel maakte de fijngevoeligheid, die hem in zijn liefde tot anderen kenschetste, zich van de andere zijde meermalen kenbaar in den eisch, dien hij aan anderer liefde deed, zoowel als in het smartgevoel, dat bij wezenlijke of vermeende tekortkoming zijn hart vervulde; maar nooit deed zulk een tijdelijk verschil van meening en inzicht, hoe krachtig ook uitgedrukt, te kort aan de warmte en innigheid, waarmede hij aan zijn vrienden gehecht bleef. (deel I blz.XVI e.v.)

HET RÉVEIL

Piersons herinneringen aan Da Costa waren verbonden met beelden uit zijn Réveil-tijd. Het waren vooral de bijeenkomsten met zijn jeugdige geestverwanten die hem door het hoofd bleven spelen. De Réveil-vrienden uit zijn vroegere woonplaats brachten samen hun vrije tijd door, op ingetogen wijze en niet – zoals de anderen – met kaarten of met luidruchtig musiceren. Zij zongen gezamenlijk christelijke liederen, lazen elkaar voor uit de bijbel en bespraken teksten daaruit. Ook kerkelijke en staatkundige vraagstukken kwamen in hun gesprekken aan de orde, evenals poëzie. In Piersons jeugd was het Réveil nog een jonge beweging met elan, die voor veel protestantse jongeren als een bron van inspiratie werd ervaren:

Ik was opgegroeid met dat eigenaardige verschijnsel in de godsdienstige geschiedenis van ons Vaderland, nog zoo kwalijk begrepen en dat wel kort maar krachtig heeft geleefd. Noemt het een uit Zwitserland overgewaaid Réveil, een uit Engeland overgepland Methodisme, geeft het nog minder eervolle namen, mits het verschijnsel zelf in uw minachting niet deele. Toen ik jong was, was ook het Réveil nog jong en bezat het al de aantrekkelijkheid, al de opgewektheid, al de geestdrift, al de vrijheid der jeugd. Is het vreemd, dat ik er met sympathie over spreke?

Wie zich thuis voelde in de kring van de Réveil-jeugd behoorde tot een christelijke elite. Een band van hechte vriendschap verbond de leden met elkaar. Buitenstaanders, ‘oppervlakkige’ tijd- en leeftijdgenoten, moesten er echter niet veel van hebben. Jaren later stoorde Pierson er zich nog aan, als mensen zich spottend uitlieten over de Réveilbeweging. In zijn herinnering was het een ‘levensbeschouwing’ van ‘diepen ernst, krachtige poësie, wijsgeerige bespiegeling, kennis van het menselijk hart’.

Degenen die een beetje meewarig en hoofdschuddend over het Réveil spraken, hadden een vertekend beeld van de beweging, meende Pierson. Zij keken vooral naar wat het Réveil in de loop der jaren was geworden, maar zagen voorbij aan wat die beweging in oorsprong was geweest. In latere tijd had het Réveil zijn aantrekkingskracht verloren, doordat het steeds meer mank begon te gaan aan het euvel, dat volgens Pierson de mensen in hun algemeenheid kenmerkte: eenzijdigheid. Het Réveil raakte op den duur helemaal los van de werkelijkheid en zag het menselijk leven niet meer zoals het was. Godsdienstigheid was alles geworden, al het andere werd als waardeloos en zelfs als verwerpelijk beschouwd. Voor kunstuitingen verdween iedere belangstelling. Poëzie werd alleen nog maar mooi gevonden, als ze geestelijke onderwerpen behandelde, muziek gold als werelds, behalve als deze diende als begeleiding van ‘kooraalgezang’. Begrip voor het gecompliceerde menselijke karakter ontbrak totaal. Maar dit Réveil in zijn nadagen was in feite doodgebloed. Klaarblijkelijk was het ‘niet aangelegd op een twintig of dertig jaren lang bestaan’. De aantrekkelijke mystiek van de beginjaren was niet bestand tegen de tijd en maakte plaats voor starre dogmatiek. En van dat laatste moest een man als Pierson helemaal niets hebben.

PUBLICIST

Ondanks het feit dat nostalgische herinneringen aan zijn jeugd bij hem kwamen bovendrijven, als hij in zijn Leuvense werkkamer zat te mijmeren, was Pierson zich terdege ervan bewust dat zijn kijk op de godsdienst sedertdien erg veranderd was. Zijn ‘theologische beginselen’ hadden in de loop der jaren ‘een geheel verschillende rigting genomen’. Desondanks onderhield hij met zijn jeugdvrienden nog steeds vriendschappelijke betrekkingen. Lang zou dat echter niet meer duren.

In 1855 publiceerde Pierson zijn boek *Bespiegeling, Gezag en Ervaring*, waarmee hij zijn nieuwe inzichten op het gebied van geloof naar buiten bracht. Hij verdedigde daarin een stelling, die naar zijn eigen oordeel ‘zeer eenvoudig’ was, maar waarmee zijn oude vriendenclub de grootst mogelijke moeite had. Niet zozeer om deze stelling te begrijpen, maar om ze te verwerken.

In zijn boek poneerde Pierson dat je op het gebied van de geest onmogelijk tot waarheid kunt komen door ‘aprioristische redeneering’. Daarmee bedoelde hij: redeneren op grond van apriori’s, bij-

voorbeeld op grond van het apriori dat God bestaat. Een apriori is een kenniselement dat niet verkregen werd door onderzoek, maar waarvan de juistheid zonder meer wordt aangenomen. Alleen iemand die bereid is zich aan een onfeilbaar gezag te onderwerpen, zal het aandurven van een dergelijk onbewezen en niet te bewijzen gegeven uit te gaan. De aanvaarding van een onfeilbaar gezag schenkt weliswaar een gevoel van veiligheid, maar leidt niet tot de waarheid. ‘Het brengt ons hoogstens tot blinde onderwerping, nooit tot persoonlijke en zelfstandige overtuiging’, aldus Pierson.

Een veilig gevoel, berustend op een onfeilbaar gezag, schonk Pierson geen bevrediging. Het brengt, schreef hij, slechts ‘verlossing (...) op voorwaarde dat wij de vrijheid, het edelst der menselijke natuur, prijs geven’. In het voetspoor van de empirische filosoof Opzoomer wees hij een andere weg aan die tot de waarheid zou kunnen leiden: de waarneming. Je kon uiteraard niet door middel van ‘waarneming’ zekerheid krijgen omtrent het Godsbestaan – dat wist Pierson ook wel – maar wat je wel kon doen, was: de mens bestuderen ‘gelijk hij uit de geschiedenis van ons geslacht gekend wordt’. Bij die studie moest dan wel elk facet van de menselijke ontwikkeling onder de loep worden genomen: de stoffelijke werkelijkheid en de ‘zinnelijk niet waarneembare werkelijkheid’. Niets mocht van het empirisch onderzoek worden uitgesloten.

De Réveilbeweging reageerde furieus op de denkbeelden van haar voormalige aanhanger Pierson. Het regende verwijten. Pierson werd door zijn vroegere broeders in het geloof gebrandmerkt als ‘vijand des christendoms’, wat hem verdriet en slapeloze nachten bezorgde. Brieven die hij ontving, openden niet meer met ‘Amice’, maar met ‘Mijnheer’; bij de ondertekening was het vertrouwde ‘br’ (broeder) vervangen door ‘vr’ (vriend). Een enkeling onder de brieveschrijvers, die per vergissing toch nog met ‘br’ ondertekende, had de onbedoelde b onbeschaamd en zichtbaar veranderd in een v.

PREDIKANT IN ROTTERDAM

In 1857 nam Pierson afscheid van de Leuvense gemeente met haar ‘kapel op den heuvel’, hoe lief die twee hem intussen ook geworden waren. Er wachtte hem een nieuwe taak in Rotterdam, waar een predikantenplaats voor hem beschikbaar was bij de Waalse gemeente.

Gewoontegetrouw bleef Pierson het praktische pastorale werk combineren met theologische studie, die van tijd tot tijd haar neerslag kreeg in grotere en kleinere publicaties. In zijn theologische geschriften probeerde hij zijn tegenstanders met zakelijke argumenten te overtuigen, maar als het hem te gortig werd, kon hij wel eens ironisch of sarcastisch uithalen. In ‘Een Misverstand’, een artikel dat hij in 1860 schreef, hekelde hij enkelen van zijn tegenstanders en trok hij ‘met vlijmende spot te velde tegen een orthodoxie, die abstracte theologische beginselen liever heeft dan de mens’ (De Vooy, blz. 271).

In 1861 plaatste hij in *De Gids* het artikel ‘Waardering’, waarin hij de draad van 1855 nog eens oppakte en probeerde aan te tonen dat de absolute waarheid op het gebied van het geestelijk leven niet te achterhalen is. ‘Kritiek – schreef hij – kent op het gebied des geestes aan niemand en aan niets het monopolie der waarheid toe’. Met zijn uiteenzetting streek hij zijn tegenstanders duchtig tegen de haren in, evenals met zijn brochure *Onverdraagzaamheid* uit 1864. Een jaar later, in 1865, voelde Pierson zich innerlijk genoodzaakt het predikambt neer te leggen. Hij ‘huiverde bij het denkbeeld dat hij over-

luid, week aan week, ten aanhoore van honderden, moest staan bidden’ (geciteerd door De Vooyo, blz. 274). Hij verliet Nederland en vestigde zich voor langere tijd in Heidelberg.

‘BALLINGSCHAP’

In Heidelberg, het oord van zijn ‘vrijwillige ballingschap’ zette hij zijn publicistische arbeid voort. Hij schreef er een roman, *Adriaan de Merval*, en hele reeksen artikelen voor tijdschriften als *De Gids*, *Het Vaderland* en de *Java-bode* en voor het liberale dagblad *De Arnhemsche Courant*.

In Leuven had Pierson op aangename wijze kennis gemaakt met de paters jezuiteten, die hem bereidwillig van hun bibliotheek gebruik lieten maken. Misschien heeft die ervaring hem ertoe bewogen zich te verdiepen in het christendom van vóór de reformatie. Hoe dan ook, een groot deel van zijn Heidelbergse tijd besteedde hij aan het schrijven van een uitvoerig boekwerk over *De geschiedenis van het Katholicisme*, waarvan in 1868 het eerste deel verscheen.

De Heidelbergse tijd heeft Pierson in staat gesteld zijn horizon te verbreden. Zijn theologische kennis breidde zich daar enorm uit, evenals zijn twijfels aan het traditionele geloof, wat in de vele publicaties die volgden, duidelijk tot uitdrukking komt. Verstandelijk was Pierson een man van de nieuwe tijd, maar in zijn hart bleef hij hunkeren naar de zekerheden van weleer, waarvan hij node afstand deed. Hij was echter tot het pijnlijke inzicht gekomen, dat die zekerheden op niets berustten.